

УДК: 376

DOI: 10.15330/esu.12.203-207

Надія Ашуток,

доктор філософських наук, професор,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка (м. Дрогобич, Україна)

Nadiya Ashytok,

Doctor of Philosophy sciences, Professor, Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University,
(Drohobych, Ukraine)

ashytyni@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ДЛЯ ОСІБ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

BASIC APPROACHES TO MODERNIZATION OF EDUCATION FOR PERSONS WITH PECULIARITIES OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

Модернізація суспільства створює передумови для пошуку нових підходів до організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з особливостями психофізичного розвитку. Такими підходами є інтегрований та інклюзивний. У статті розглянуто варіанти створення інклюзивного освітнього простору в Україні, що будуються на основі цих підходів. Обґрунтовані можливості та перспективи подальшого розвитку вітчизняної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливостями психофізичного розвитку, підходи до організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, проблеми інклюзивної освіти.

Modernization of a society creates preconditions for the search of new approaches to the organization of teaching the children of special educational requirements, including the limited possibilities of the health. Integrated and inclusive forms of teaching are considered. In the article the essence and characteristics of inclusive education. The options for creating inclusive educational space in Ukraine are presented. Article reveals problems of modernization of an education system of children with the limited health capabilities, carried out in Ukraine. Models of inclusive education are considered. It is noted that an important condition for systemic reform of education of children with special needs is a comprehensive solution of problems related to the regulatory, organizational, financial, human, scientific and teaching of their training and education. The development strategy of the national education system should be formed adequately to the current integration and globalization, the requirements of the transition to a post-industrial civilization that will ensure sustainable development and the movement of Ukraine in the XXI century, National education system integration into the European and world educational space. The main development challenges of a society the foundations of inclusive education system as one of directions of social protection of invalids in Ukraine are identified, revealed and analyzed. To facilitate the implementation of this strategy is properly organized and implemented the practice of inclusive education, which Ukraine must coexist with general and special. Concluded significant difficulties and positive trends are emerging in the work with children with special adaptive capabilities. The opportunities and prospects for further development of education and social protection of children with disabilities in Ukraine are justified.

Key words: inclusiveness, inclusive education, children with peculiarities of psychophysical development approaches to the organization of teaching children with special educational needs, problems of inclusive education.

Постановка проблеми. У сучасну епоху від спрямованості та ефективності освіти багато в чому залежать перспективи розвитку людства. У наш час актуалізується необхідність розробки нової освітньої парадигми, що передбачає переорієнтацію процесу становлення особистості як суб'єкта, а не об'єкта виховної діяльності, забезпечення повноцінності сьогоденного життя учнів та їх підготовку до майбутнього з урахуванням інтересів, зокрема, й тих осіб, що позбавлені можливості вести повноцінне життя внаслідок особливостей фізичного та психічного розвитку. Як слушно було зазначено у національній доповіді “Освіта осіб з інвалідністю в Україні”: “Освіта стоїть перед дилемою – або вона й надалі розвиватиметься у руслі традиційних понять, підходів до дітей і молоді, особливо з інвалідністю, як пасивного, немічного об'єкта впливів ... недооцінки духовного становлення і саморозвитку, тим самим вичерпавши свій життєздатний потенціал, або наповнить новим життєтворчим, культуротворчим, духовним змістом навчання і виховання, отже задекларувавши, що головне для неї – людина, з її радощами і болями, злетами і драмами, інтересами, потребами, з її напруженим екзистенційним внутрішнім світом” [3].

Аналіз останніх публікацій. Проблеми теорії та історії гуманістичної педагогіки вивчались у працях Г. В. Балла, І. Д. Беха, Є. В. Бондаревської, В. І. Бондаря, Т. В. Максимова, І. П. Підласого, І. Ф. Прокопенка, М. І. Романенко, В. Ф. Сивологи, О. В. Сухомлинської, К. С. Часової, Н. П. Юдиної, М. Ярмаченка та ін. Вивчення шляхів модернізації освіти для осіб з вадами здоров'я досліджували О. Г. Асмолов, О. В. Безпалько, Б. С. Гершунський, А. А. Колупаєва, І. П. Каткова, Т. Г. Кузнецов, В. М. Синьов, Н. З. Софій, Ю. М. Найда, М. К. Шеремет та ін. Зазначимо також, що питання реформування й удосконалення системи освіти знайшли відображення в працях В. П. Андрущенко, В. С. Біблера, А. М. Бойко, І. А. Василенко, С. І. Гессена, В. В. Давидова, М. Б. Євтуха, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, В. С. Лутая, М. І. Михальченка, А. С. Панаріна, М. М. Чепіль.

Мета дослідження – проаналізувати підходи до модернізації освіти для осіб даної категорії.

Невирішена раніше частина проблеми. При всьому різноманітті робіт, присвячених осмисленню гуманістичного спрямування освіти, розуміння шляхів розвитку освіти для осіб з особливостями психофізичного розвитку ще не знайшли докладного вирішення, що зумовило вибір теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Про цивілізованість сучасних держав можна судити не лише за рівнем розвитку промисловості і сільського господарства, вироблення продукції на душу населення, а й за ставленням до слабких і незахищених. Інвалідність як соціальне явище притаманна кожній державі. На сьогодні рівень інвалідизації жителів планети становить понад мільярд осіб або 15% [6]. Ця соціальна група, порівняно з іншими людьми, часто характеризується високим рівнем бідності та безробіття. Їхня соціальна ізоляція та виключення із сфери праці обходиться світовій спільноті в 1,37-1,94 трлн. дол. у вигляді щорічних втрат внутрішнього валового продукту. Отже, забезпечення людей із обмеженими можливостями працею має як особистісне, так й соціальне та економічне значення. Зазначене забезпечення працею не мислиме без ґрунтовних освітніх змін [4]. В

Україні, до речі, таких осіб чимало. Значну частку в структурі осіб з інвалідністю складають діти – більше 167 тис. (2% від всього дитячого населення).

Криза сучасної системи освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку пов'язана з критичним переглядом її ціннісних основ, ускладненнями у матеріальному забезпеченні спеціальних навчальних закладів, змінами в уявленнях про спеціально-освітню допомогу цим особам. Метою традиційної спеціальної освіти є забезпечення дітей зазначеної категорії умовами розвитку з метою адаптації в соціальному середовищі, підготовки до трудової діяльності, самообслуговування, самозабезпечення, сімейного життя. На сьогоднішній день мета освіти цього різновиду дещо змінюється, що пов'язано з переглядом норми й аномалії в людському розвитку. З цього питання існують діаметрально протилежні думки: про нормальність усіх людей і про загальну аномальність. Зрозуміло, що ці думки неприйнятні для спеціальної педагогіки, оскільки визнання кожної з них призводить до втрати предмету цієї сфери пізнання та сенсу корекційно-педагогічної допомоги. У сучасній педагогічній науці поняття “відхилення від норми” (як і саме поняття норми) є предметом наукової дискусії. Традиційно в спеціальній педагогіці поняття “відхилення в розвитку” використовують тоді, коли виникає невідповідність можливостей даної людини (у тому числі й дитини) соціальним очікуванням, освітнім нормативам успішності, встановленим у суспільстві нормам поведінки і спілкування. Варто брати до уваги, що відмінність нормального розвитку людини від аномального може мати як якісний, так і кількісний характер. Зазвичай у теорії дефектології основна увага звертається на якісні характеристики дизонтогенезу, що пов'язано з соціальною потребою у навчанні дітей з важкими відхиленнями у розвитку. Проте останніми роками зросла кількість учнів з легкими порушеннями, які мають труднощі у навчанні. До того ж при діагностуванні таких відхилень нелегко визначити рівні проявів біологічного, психічного та соціального розвитку дитини та її цілісного формування як особистості.

У наш час визначення мети освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку пов'язується з переглядом шляхів їх інтеграції до суспільства. Таких шляхів (або підходів) є два [2, с. 18; 7, с. 7–28]: перший – орієнтований на пристосування інвалідів до життя у суспільстві, їх адаптацію до оточення, (цей підхід визначено на основі теорії нормалізації); другий підхід визнає не лише підготовку особи до життя в соціумі, а й підготовку суспільства до її включення. Зрозуміло, що другий підхід можливий лише за умови гуманізації суспільства та створення сприятливих умов для інтеграції особи.

Концепція “нормалізації” життя є центральною в “інтеграційному” підході. Її основи сформулював у 1969 році Бенгт Нірє. Відповідно до принципу “нормалізації” життя людини з відхиленнями розвитку, якими б важкими вони не були, має бути наближеним до життя звичайної людини. Особлива людина, як і звичайна, має право на гідні економічні умови життя, любов і турботу близьких, сексуальне спілкування [8, 19 – 23]. В межах теорії нормалізації існують два підходи до адаптації людини з відхиленнями. Так, у розумінні Вульфа Вульфенсбергера, необхідно прагнути до того, щоб поведінка людини з відхиленнями відповідала нормам, прийнятним у даній культурі, що допоможе цій особі інтегруватися в суспільство. Ця теорія співзвучна поглядам Л. Вигоцького, який відзначав наявність компенсаторних можливостей людини. Їх розвитку, на думку вченого, сприяла б така система навчання, яка б пов'язувала спеціальне навчання з навчанням звичайних дітей. Дослідник наголошував: “При всіх перевагах наша спеціальна

школа відрізняється тим основним недоліком, що вона замикає свого вихованця... у вузьке коло шкільного колективу... Наша спеціальна школа замість того, щоб виводити дитину з ізольованого світу, як правило, розвиває в ній навички, які призводять до ще більшої ізольованості і посилюють її сегрегацію” [1, с. 96].

З позиції сучасного розуміння гуманізації освіти підхід, що передбачає адаптацію особистості до суспільства, є обмеженим, оскільки процес соціалізації особистості тлумачиться як двосторонній. У межах цього процесу людина з особливостями психофізичного розвитку є не лише об’єктом інтеграції, а й суб’єктом. Сам Нірве вважав, що людина з відхиленнями є “єдиним цілим”. Для інтеграції необхідно не “виправляти” її, а максимально адаптувати середовище до потреб цієї особи [8, с. 19–23].

Кожен з підходів має свої недоліки і переваги. Позитивним у першого підходу є його орієнтація на прищеплення у інвалідів норм і правил, які існують у суспільстві; цензовість освіти, що забезпечується наявністю спрощеного, проте єдиного з повносправними навчального стандарту; можливість спланованого державного контролю за якістю освіти та її фінансуванням; існування мережі навчально-освітніх закладів, здатних забезпечити освіту на основі цього підходу. Недоліками цього підходу є сегрегація частини дітей за ознакою психофізичного розвитку; обмеження права дитини навчатися в одному колективі з однолітками; порушення прав батьків виховувати дитину у сім’ї. Другий підхід має такі переваги: можливість навчати дитину за індивідуальним навчальним планом; забезпечення права виховуватися у сім’ї; орієнтація на підготовку суспільства для включення цих осіб; створення інфраструктури (адаптації архітектурних об’єктів, транспорту тощо); визнання у осіб зазначеної категорії таких же прав, як у звичайних дітей. Недоліками другого підходу є неузгодженість мети загальної та спеціальної освіти (перша не має право полегшувати навчальний план, оскільки вона покликана передавати представникам молодого покоління надбання, що виробило людство загалом і суспільство, до якого вони належать зокрема, забезпечити економічну, політичну та соціальну конкурентоспроможність держави); унаслідок неузгодженості мети наявність різних навчальних планів для особливих і звичайних дітей в одному класі; неможливість забезпечити єдину систему оцінювання в одному дитячому колективі; необхідність суттєвих капіталовкладень для створення освітньої мережі для дітей з різним психофізичним розвитком; непереконливість втілення у життя основної ідеї інклюзії осіб з особливостями психофізичного розвитку до суспільства, якщо це втілення обмежиться лише створенням інклюзивних класів без створення для особливих осіб місць для працевлаштування, створення “безбар’єрного” середовища, в якому громадяни з особливостями психофізичного розвитку матимуть можливість без проблем користуватися інфраструктурою тощо.

Зміни у поглядах на соціальну значущість осіб з особливими потребами актуалізували появу інноваційної освітньої парадигми на гуманістичній основі. На наш погляд, ця парадигма повинна ґрунтуватись на розглянутих підходах. Незважаючи на суттєві розбіжності, вони не антагоністичні. Передусім, це пов’язано з тим, що склад особливих дітей неоднорідний. Лише їх частина може навчатися в одному колективі зі звичайними дітьми при активній допомозі групи фахівців. Ця частина осіб може максимально пристосовуватися до суспільства, яке у свою чергу повинно робити все, щоб визнати їх повноправними партнерами взаємодії, незалежними економічними суб’єктами, спроможними брати всебічну участь у житті суспільства.

Висновки дослідження. Протягом усієї історії людства істотно змінювалися суспільні погляди на осіб з обмеженими можливостями – починаючи від фізичного знищення та ізоляції “неповноцінних членів” суспільства до необхідності інтеграції та адаптації їх до сучасних умов життя. У нас час цей процес не припиняється. Освітня парадигма, що ґрунтується на узгодженні розглянутих нами підходів, здатна певною мірою відповісти на запити суспільства та осіб з особливостями психофізичного розвитку.

Література

1. Выготский Л. С. Принципы воспитания физически дефективных детей / Л. С. Выготский // Основы дефектологии. – С.-П., М.: Лань, 2003. – 654 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А. А. Колупаєва. – К.: Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
3. Національна доповідь “Освіта осіб з інвалідністю в Україні”. – Режим доступу: dpo.ks.ua/wp.../national_report_education_4_DPO_in_Ukraine.docx
4. Національна доповідь: підготовлено фахівцями ДУ НДІ соціально-трудоких відносин Мінпраці України к.е.н. С. Мельник, Г. Гаврюшенко, П. Коропець та ін. та Департаменту у справах інвалідів Мінпраці України. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-182549.html?page=2>
5. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 г. – К., 2000. – 21 с.
6. Статистика инвалидизации в Украине. – Режим доступу: <http://ukrhelp.net/en/statistika-invalidizatsii-v-ukraine.html>
7. Тарасенко Е. А. Социальная политика в области инвалидности: кросс-культурный анализ и поиск оптимальной концепции для России / Е. А. Тарасенко // Журнал исследований социальной политики. – Т. 2. – № 1, 2004. – С.7 – 28.
8. Nirje B. The Normalization Principle and Its Human Management Implications / B. Nirje // The International Social Role Valorization Journal. – Vol. 1. – № 2, 1994. – P. 19 – 23.

References

1. Vyigotskiy L. S. Printsipyi vospitaniya fizicheskii defektivnyih detey / L. S. Vyigotskiy // Osnovy defektologii. – S.-P., M.: Lan, 2003. – 654 s.
2. Kolupaieva A. A. Inkluzivna osvita: realii ta perspektyvy: Monohrafiia / A. A. Kolupaieva. – K.: Sammit-Knyha, 2009. – 272 s.
3. Natsionalna dopovid “Osvita osib z invalidnistiu v Ukraini”. – Rezhym dostupu: dpo.ks.ua/wp.../national_report_education_4_DPO_in_Ukraine.docx
4. Natsionalna dopovid: pidhotovleno fakhivtsiamy DU NDI sotsialno-trudovykh vidnosyn Minpratsi Ukrainy k.e.n. S. Melnyk, H. Havriushenko, P. Koropets ta in. ta Departamentu u spravakh invalidiv Minpratsi Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://ua.convdocs.org/docs/index-182549.html?page=2>
5. Salamanskaya deklaratsiya. Ramki deystviy po obrazovaniyu lits s osobyimi potrebnostyami, prinyatyie Vsemirnoy konferentsiye po obrazovaniyu lits s osobyimi potrebnostyami: dostup i kachestvo. Salamanka. Ispaniya, 7-10 iyunya 1994. – K., 2000. – 21 s.
6. Statistika invalidizatsii v Ukraine. – Rezhim dostupu: <http://ukrhelp.net/en/statistika-invalidizatsii-v-ukraine.html>
7. Tarasenko E. A. Sotsialnaya politika v oblasti invalidnosti: kross-kulturnyy analiz i poisk optimalnoy kontseptsii dlya Rossii / E. A. Tarasenko // Zhurnal issledovaniy sotsialnoy politiki. – T. 2. – # 1, 2004. – S.7 – 28.
8. Nirje B. The Normalization Principle and Its Human Management Implications / B. Nirje // The International Social Role Valorization Journal. – Vol. 1. – № 2, 1994. – P. 19 – 23.

Одержано статтю: 22.01.2018

Прийнято до друку: 5.02.2018